

Identifying and introducing the components of the sustainable development model of cultural tourism in Isfahan based on grounded theory

Mehdi Basouli^{1✉}, Manouchehr Jahanian¹, Zohreh Abbasi²

1- Associate Professor, Department of Tourism, Faculty of Tourism, University of Science & Culture, Tehran, Iran.

2- PhD Candidate, Department of Tourism, Faculty of Tourism, University of Science & Culture, Tehran, Iran.

Article Info

Article type:
Research Paper

Keywords:
Development,
Sustainable
Development,
Cultural Tourism,
Isfahan, Grounded
Theory.

Received:
?

**Received in revised
form:**
?

Accepted:
?
pp. ?-?

Abstract

Sustainable development of cultural tourism, as one of the key issues in the field of tourism, has attracted special attention in recent years with the aim of preserving indigenous cultures, improving the quality of life of local communities, and protecting the environment. Isfahan, as one of the most important cultural tourism destinations in Iran, needs a model that can provide a balance between attracting tourists and preserving cultural identity. This study aimed to identify and introduce the components of a sustainable cultural tourism development model in Isfahan using the grounded theory method. The research followed a qualitative approach based on the systematic paradigm of Strauss and Corbin. Data were collected through semi-structured interviews with 16 experts and specialists in the field of cultural tourism in Isfahan, using purposeful and snowball sampling until theoretical saturation was achieved. Data analysis through open, axial, and selective coding resulted in 77 initial codes and the formation of a final paradigmatic model. The model includes the core phenomenon of "managing a sustainable balance between attracting cultural tourism and preserving identity authenticity," causal conditions (macro-environmental pressures and opportunities, structural changes in the market and host community, economic and governance necessities), contextual conditions (physical and service infrastructure, richness of cultural capital, institutional support and social participation), intervening conditions (governance challenges, external economic threats, social and marketing barriers, infrastructural shortcomings), strategies (participatory institutionalization, innovation in cultural experience delivery, local community empowerment, development of historically-aligned infrastructure), and outcomes (economic prosperity, social cohesion, environmental preservation, international credibility). The findings indicate that achieving sustainable cultural tourism development in Isfahan requires balance-oriented management and the implementation of integrated strategies with the participation of all stakeholders.

Citation:

Publisher: Vali-e-Asr University of Rafsanjan

<http://doi.org/10.22072/tmsse.2026.2078837.1106>

The Author(s) ©

Extended Abstract

Introduction

Sustainable cultural tourism development has emerged as a critical field of study, seeking to harmonize economic growth with the preservation of cultural heritage and community well-being. Historical cities like Isfahan, with their profound cultural assets, face unique challenges in balancing increasing tourist demand with the imperative to safeguard intangible heritage and local identity. Isfahan, as one of Iran's premier cultural destinations, embodies this tension, experiencing pressures from international tourism trends, competitive regional destinations, and shifting tourist preferences toward authentic, immersive experiences. While prior studies have addressed general factors of cultural tourism, there remains a significant research gap in developing a holistic, context-sensitive model that integrates causal, contextual, intervening, strategic, and outcome dimensions specifically for heritage-rich urban settings. This study aims to fill that gap by constructing a comprehensive sustainable development model for cultural tourism in Isfahan using a grounded theory approach, thereby offering both theoretical insight and practical pathways for policymakers, planners, and local stakeholders.

Methodology

This research adopts a qualitative design based on the systematic grounded theory methodology as proposed by Strauss and Corbin. The study was conducted in three main phases. First, data were collected through in-depth, semi-structured interviews with 16 key informants, including university professors, tourism managers, cultural heritage experts, and local artisans, all selected through purposive and snowball sampling techniques until theoretical saturation was achieved. Second, the interview transcripts underwent a rigorous three-stage coding process: open coding (which generated 77 distinct conceptual codes from initial raw data), axial coding (where codes were organized into categories and

subcategories around a central phenomenon), and selective coding (integrating categories into a coherent theoretical model). Third, to ensure methodological rigor and trustworthiness, the study applied Lincoln and Guba's criteria: credibility (through member checking and peer debriefing), dependability (via an audit trail of analytical decisions), transferability (rich contextual description), and confirmability (reflexivity and researcher neutrality). This systematic approach allowed the model to emerge directly from empirical data while maintaining academic robustness.

Results

The research led to the development of a paradigmatic model consisting of six main categories:

1. Core Phenomenon: "Managing a sustainable balance between cultural tourism attraction and identity authenticity preservation."
2. Causal Conditions: Including international tourism demand growth, competitive pressure from other heritage cities, shifting tourist preferences toward authentic experiences, and economic necessities.
3. Contextual Conditions: Isfahan's strong handicraft infrastructure, dense cultural attractions, institutional investments, and academic collaborations.
4. Intervening Conditions: Institutional conflicts, weak international branding, influx of foreign products, infrastructural limitations, and social resistance.
5. Strategies: Participatory governance, digital innovation in tourism experiences, community empowerment programs, and sustainable infrastructure development.
6. Outcomes: Projected improvements in economic indicators (longer tourist stays, handicraft export growth), social indicators (youth participation, reduced elite migration), environmental indicators (reduced heritage degradation), and international reputation.

Discussion and Conclusion

The developed model underscores that sustainable cultural tourism is not a trade-off

between preservation and development, but a dynamic, integrative process requiring balanced management of multiple interacting factors. The study contributes to theory by offering a refined, contextually-grounded paradigm that extends beyond generic sustainability frameworks, particularly in its simultaneous emphasis on digital innovation and cultural authenticity. Practically, it provides actionable strategies for policymakers in Isfahan and comparable heritage cities, stressing the need for coordinated institutional action, community empowerment, and smart tourism integration. Limitations include the study's qualitative scope and its primary reliance on expert perspectives, suggesting avenues for future quantitative validation and broader stakeholder inclusion. Ultimately, the research affirms that with participatory planning, strategic investment, and respect for cultural integrity, Isfahan can achieve a sustainable tourism model that benefits both its people and its priceless heritage.

Declaration of Generative AI and AI-assisted technologies in the writing process

The authors declare that they did not use any artificial intelligence (AI) tools in the preparation of this manuscript.

Funding

This article is not sponsored

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

شناسایی و معرفی مؤلفه‌های مدل توسعه پایدار گردشگری فرهنگی در اصفهان مبتنی بر تئوری داده بنیاد

مهدی باصولی^۱، منوچهر جهانیان^۱، زهره عباسی^۲

۱-دانشیار گروه گردشگری، دانشکده گردشگری، دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، ایران.

۲- دانشجوی دکتری، گروه گردشگری، دانشکده گردشگری، دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

پژوهشی

تاریخ دریافت:

؟؟؟؟/؟؟/؟؟

تاریخ بازنگری:

؟؟؟؟/؟؟/؟؟

تاریخ پذیرش:

؟؟؟؟/؟؟/؟؟

صص.؟؟-؟

کلید واژه‌ها:

توسعه،

توسعه پایدار،

گردشگری فرهنگی،

اصفهان،

تئوری داده بنیاد.

توسعه پایدار گردشگری فرهنگی به عنوان یکی از مباحث کلیدی در حوزه گردشگری، با هدف حفظ فرهنگ‌های بومی، ارتقای کیفیت زندگی جوامع محلی و حفاظت از محیط‌زیست، در سال‌های اخیر توجه ویژه‌ای را به خود جلب کرده است. اصفهان به عنوان یکی از مهم‌ترین مقاصد گردشگری فرهنگی، نیازمند الگویی است که بتواند تعادل بین جذب گردشگران و حفظ هویت فرهنگی را فراهم کند. هدف این پژوهش، شناسایی و معرفی مؤلفه‌های مدل توسعه پایدار گردشگری فرهنگی در شهر اصفهان با استفاده از روش نظریه داده‌بنیاد بود. پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و بر اساس پارادایم نظام‌مند استراوس و کوربین انجام شد. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۱۶ نفر از خبرگان و متخصصان حوزه گردشگری فرهنگی اصفهان گردآوری و با نمونه‌گیری هدفمند و روش گلوله‌برفی تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. تحلیل داده‌ها در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی منجر به استخراج ۷۷ کد اولیه و شکل‌گیری مدل پارادایمی نهایی شد. مدل به‌دست‌آمده شامل پدیده محوری «مدیریت تعادل پایدار بین جذب گردشگری فرهنگی و حفظ اصالت هویتی»، شرایط علی (فشارها و فرصت‌های محیط کلان، تغییرات ساختاری در بازار و جامعه میزبان، ضرورت‌های اقتصادی و حکمرانی)، شرایط زمینه‌ای (زیرساخت‌های فیزیکی و خدماتی، غنای سرمایه‌های فرهنگی، پشتیبانی نهادی و مشارکت اجتماعی)، شرایط مداخله‌گر (چالش‌های حکمرانی، تهدیدهای اقتصادی بیرونی، موانع اجتماعی و بازاریابی، کمبودهای زیرساختی)، راهبردها (نهادی‌سازی مشارکتی، نوآوری در ارائه تجربه فرهنگی، توانمندسازی جامعه محلی، توسعه زیرساخت‌های هماهنگ با محیط تاریخی) و پیامدها (رونق اقتصادی، تحکیم اجتماعی، صیانت محیطی، اعتبار بین‌المللی) است. یافته‌ها نشان می‌دهد تحقق توسعه پایدار گردشگری فرهنگی در اصفهان نیازمند مدیریت تعادل محور و اجرای راهبردهای یکپارچه با مشارکت تمام ذینفعان است.

استناد

<http://doi.org/10.22072/tmsse.2026.2078837.1106>

© نویسندگان

ناشر: دانشگاه ولی عصر رفسنجان

مقدمه

توسعه پایدار گردشگری فرهنگی به عنوان یکی از مهم‌ترین مباحث در عرصه گردشگری، ترکیبی از حفاظت از فرهنگ‌های بومی، ارتقاء کیفیت اجتماعی و اقتصادی جوامع محلی و حفظ محیط‌زیست است (Sihombing et al., 2024). این مفهوم در دنیای امروز، به دلیل گسترش سفرها و افزایش آگاهی نسبت به مسائل اجتماعی و زیست‌محیطی، ابعاد جدیدی یافته است (Wang & Lin, 2021). گردشگری فرهنگی نه تنها به معنای بازدید از مکان‌های تاریخی است، بلکه به چگونگی تعامل انسان با فرهنگ و هویت محلی نیز می‌پردازد (Xu et al., 2022). در این راستا، ایجاد تعادل بین جذابیت‌های گردشگری و حقوق جوامع محلی امری ضروری تلقی می‌شود (Zunaidi et al., 2022).

با افزایش حجم سفرهای فرهنگی، جوامع محلی با چالش‌های نوینی مواجه می‌شوند که می‌تواند به تغییر هویت فرهنگی آن‌ها بینجامد (Butler et al., 2022). گردشگری انبوه نیز ممکن است به تخریب حریم فرهنگی و تاریخی و حتی بروز تنش‌های اجتماعی بین گردشگران و ساکنان محلی منجر شود (Elorrieta et al., 2022). در عین حال، پیشرفت‌های فناوریانه و گسترش دسترسی به اطلاعات، الگوهای جدیدی از گردشگری را شکل داده‌اند که در آن گردشگران به دنبال تجرب عمیق‌تر و اصیل‌تری برای ارتباط معنادار با فرهنگ‌های محلی هستند (Kastenholz & Gronau, 2022). این رویکرد مستلزم توجه به مؤلفه‌های توسعه پایدار از جمله ارتقای آموزش محلی، مشارکت جامعه در برنامه‌ریزی گردشگری و حمایت از حفظ میراث فرهنگی است (Pramanik & Rahman, 2024).

مدل‌های نوآورانه در توسعه پایدار گردشگری فرهنگی می‌توانند به کاهش آثار منفی گردشگری انبوه، بهبود کیفیت محیط زیست و ارتقای زندگی جوامع محلی کمک کنند (Baloch et al., 2023). شناسایی و اجرای چنین مدل‌هایی نه تنها به حفظ هویت‌های فرهنگی و افزایش آگاهی نسبت به میراث فرهنگی می‌انجامد، بلکه بستری برای تعاملات فرهنگی مثبت و جذب گردشگران علاقه‌مند به تجرب خاص فرهنگی-اجتماعی فراهم می‌آورد (Liew et al., 2021). با این حال، درک عمیق از مؤلفه‌های این مدل‌ها و چگونگی تعامل آن‌ها با یکدیگر همچنان به عنوان یک مسئله پژوهشی مطرح است (Stoica et al., 2022).

شهر اصفهان به عنوان یکی از مهم‌ترین مقاصد گردشگری فرهنگی ایران، دارای میراث غنی و جاذبه‌های تاریخی متعدد است (Jalilian et al., 2018). با این حال، افزایش تقاضای گردشگری، رقابت با شهرهای پیشرو، تغییر سلیقه گردشگران به سمت تجرب اصیل و نیز چالش‌هایی مانند تعارضات نهادی، ضعف در برندسازی بین‌المللی و ورود بی‌رویه محصولات خارجی، ضرورت تدوین یک مدل بومی و پایدار را برای این شهر ایجاد می‌کند. بنابراین، مسئله اصلی این پژوهش، شناسایی و تبیین مؤلفه‌های مدل توسعه پایدار گردشگری فرهنگی در اصفهان است.

در این پژوهش از روش نظریه داده‌بنیاد استفاده شده است که به دلیل قابلیت کشف مفاهیم و مدل‌سازی براساس داده‌های کیفی، امکان درک عمیق و چندبعدی از پدیده مورد مطالعه را فراهم می‌آورد. این روش به ویژه در زمینه‌ای مانند توسعه گردشگری فرهنگی که با عوامل پیچیده و درهم‌تنیده انسانی، اجتماعی و نهادی مواجه است، کاربرد مناسبی دارد.

پیشینه پژوهش‌های داخلی و خارجی نشان می‌دهد که اگرچه مطالعات متعددی به عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری فرهنگی پرداخته‌اند (Jalalian & Beiki, 2023; Haj Aghamir et al., 2022; Nikbin et al., 2019; de Oliveira et al., 2024; Arumugam et al., 2023)، اما نوآوری پژوهش حاضر در ارائه مدلی پارادایمی و همه‌جانبه است که تعامل پویای بین عوامل علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها را در بافت خاص شهر اصفهان و با استفاده از روش داده‌بنیاد بررسی می‌کند. این

شناسایی و معرفی مؤلفه‌های مدل توسعه پایدار گردشگری فرهنگی / کوه باصولی و همکاران

مدل نه تنها مؤلفه‌های کلیدی را شناسایی می‌نماید، بلکه روابط بین آن‌ها و تأثیرشان بر پایداری گردشگری فرهنگی را در یک شهر تاریخی-فرهنگی شاخص تبیین می‌نماید.

بر این اساس، هدف پژوهش حاضر شناسایی و معرفی مؤلفه‌های مدل توسعه پایدار گردشگری فرهنگی در اصفهان با استفاده از روش نظریه داده‌بنیاد است. این مدل می‌تواند به عنوان چارچوبی برای سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و مدیریت پایدار گردشگری فرهنگی در اصفهان و سایر شهرهای مشابه مورد استفاده قرار گیرد.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

چارچوب نظری توسعه پایدار گردشگری فرهنگی

توسعه پایدار گردشگری فرهنگی به عنوان یک رویکرد جامع و چندبعدی، تحت تأثیر مجموعه‌ای از نظریه‌ها و مدل‌های علمی قرار دارد که هر یک به ابعاد خاصی از تعاملات انسانی، اجتماعی و زیست‌محیطی پرداخته‌اند (Punzo et al., 2022). در این راستا، نظریه‌های مختلفی در حوزه توسعه پایدار گردشگری فرهنگی وجود دارند که می‌توانند به عنوان مبانی نظری این پژوهش مورد استفاده قرار گیرند (Lin & Hsu, 2025). یکی از مخاطرات عمده مرتبط با گردشگری، کاهش تنوع زیستی و فرهنگی است؛ لذا نظریه‌های مرتبط با تنوع زیستی و حفظ میراث فرهنگی به عنوان زیرساخت‌های نظری این مدل به شمار می‌روند (Ziegler et al., 2023).

در این زمینه، نظریه‌های پایداری و حفظ میراث چارچوبی برای تحلیل و ارزیابی مؤلفه‌ها و ابعاد توسعه پایدار فراهم می‌کنند. این نظریه‌ها بر اهمیت حفظ و انتقال فرهنگ‌های محلی و میراث‌های معنوی و مادی تأکید کرده و نشان می‌دهند که چگونه می‌توان این فرهنگ‌ها را در راستای توسعه اقتصادی پایدار گردشگری به کار گرفت (Fayez, 2024).

بعد اجتماعی و مشارکتی

به علاوه، نظریه‌های جامعه‌شناختی در زمینه روابط انسانی و تعاملات فرهنگی نیز در توسعه پایدار گردشگری فرهنگی نقش بسزایی دارند (Ye et al., 2024). این نظریه‌ها به بررسی رفتارهای اجتماعی، هویت فرهنگی و تعاملات بین گروه‌های مختلف پرداخته و نشان می‌دهند که چگونه گردشگران می‌توانند با فرهنگ‌های محلی ارتباط برقرار کنند و این ارتباطات چگونه می‌تواند به ارتقای کیفیت زندگی جوامع محلی منجر شود (Wu et al., 2023). در این راستا، مفهوم مشارکت اجتماعی به عنوان یکی از مؤلفه‌های کلیدی ظهور می‌کند. مشارکت جوامع محلی در برنامه‌ریزی، مدیریت و اجرای برنامه‌های گردشگری نه تنها به حفظ منابع فرهنگی و طبیعی کمک می‌کند، بلکه به تقویت احساس تعلق و هویت محلی ساکنان نیز می‌انجامد (Ozaki & Shaw, 2022).

بعد اقتصادی و عدالت محوری

نظریه‌های اقتصادی مرتبط با توسعه پایدار نیز نقش حیاتی در تحلیل مؤلفه‌های گردشگری فرهنگی ایفا می‌کنند. توجه به ابعاد اقتصادی گردشگری فرهنگی و درک چگونگی تأثیر آن بر توسعه محلی و ملی از جمله مباحث مهم این حوزه است (Hsu et al., 2022). از یک سو، گردشگری می‌تواند به عنوان منبع درآمد و اشتغال‌زایی در جوامع محلی عمل کند؛ از سوی دیگر، عدم برنامه‌ریزی صحیح و پایدار می‌تواند به نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی بینجامد. بنابراین، نظریه‌های اقتصادی نه تنها به تحلیل هزینه‌فایده اقتصادی می‌پردازند، بلکه باید مسائلی چون عدالت اجتماعی و توزیع عادلانه منافع را نیز مدنظر قرار دهند (Baloch et al., 2023).

ملاحظات زیست‌محیطی و یکپارچگی اکوسیستمی

با توجه به این نظریه‌ها، نقش متغیرهای محیط‌زیستی نیز در توسعه پایدار گردشگری فرهنگی به وضوح نمایان است. حفظ محیط‌زیست به عنوان یکی از ارکان اصلی توسعه پایدار در این مدل حائز اهمیت است (Khan et al., 2021). نظریه‌های مرتبط با پایش مؤلفه‌های زیست‌محیطی، ارزیابی اثرات و توجه به تغییرات اقلیمی می‌توانند پیوندی بین گردشگری، محیط‌زیست و فرهنگ ایجاد کنند (Basu, 2024). تبدیل منابع طبیعی به جاذبه‌های گردشگری بدون آسیب به محیط‌زیست و فرهنگ‌های محلی از اهمیت بالایی برخوردار است. همچنین، با توجه به تقاضای فزاینده برای گردشگری پایدار، ضروری است که مدل‌ها و روش‌های جدیدی برای مدیریت گردشگری با محوریت حفاظت محیطی و ارتقای تجربه گردشگران معرفی شود (Alamineh et al., 2023).

نقش آموزش و آگاهی‌بخشی

در نهایت، تأکید بر اهمیت آموزش و آگاهی‌بخشی در توسعه پایدار گردشگری فرهنگی امری ضروری است (Wasela, 2023). پژوهش‌ها نشان می‌دهند که افزایش آگاهی عمومی درباره ارزش‌های فرهنگی و زیست‌محیطی می‌تواند به تغییر رفتار گردشگران و جوامع محلی کمک کند. از این طریق، نه تنها می‌توان توسعه پایدار را ترویج داد، بلکه به بهبود تجربه گردشگران و تقویت تعهد آنان به حفظ فرهنگ و طبیعت نیز منجر شد (Fenitra et al., 2022). این مؤلفه‌ها در کنار یکدیگر، نقش اساسی در شکل‌گیری و تداوم توسعه پایدار گردشگری فرهنگی ایفا می‌کنند و می‌توانند به عنوان کاتالیزوری برای تغییرات مثبت در جوامع محلی و محیط‌زیست عمل کنند (Madandola & Boussaa, 2023).

چالش‌های مدیریت و حکمرانی

روندها و چالش‌های موجود در توسعه پایدار گردشگری فرهنگی مستلزم توجه به ابعاد مختلفی از جمله حکمرانی و مشارکت ذینفعان است. از یک سو، ایجاد فضاهای مشارکتی برای تصمیم‌گیری در سطح محلی، و از سوی دیگر، ارتقای شفافیت و پاسخگویی در مدیریت منابع و پروژه‌های گردشگری ضروری به نظر می‌رسد (Dangi & Petrick, 2021). همچنین، توسعه زیرساخت‌ها و تسهیلات گردشگری با حفظ و احترام به فرهنگ و محیط‌زیست محلی از چالش‌های عمده این حوزه است. از این رو، تدوین و اجرای سیاست‌ها و راهبردهای مدیریت گردشگری که بر اساس اصول توسعه پایدار و با مشارکت ذینفعان طراحی شده‌اند، می‌تواند به تحقق اهداف این حوزه کمک کند (Vrontis et al., 2022). این سیاست‌ها باید به گونه‌ای طراحی شوند که ضمن ارتقای ظرفیت‌های اقتصادی و فرهنگی، به حفظ و پایداری محیط‌های طبیعی و فرهنگی نیز یاری رسانند و در نهایت به تجربه‌ای مثبت برای گردشگران و بهبود کیفیت زندگی جوامع محلی منجر شوند (Ivona & Lopez, 2025).

در جمع‌بندی مبانی نظری این پژوهش می‌توان گفت که توسعه پایدار گردشگری فرهنگی بر پایه مجموعه‌ای از مؤلفه‌ها و نظریه‌های به هم پیوسته شکل گرفته است. نظریه‌های جامعه‌شناختی، اقتصادی، زیست‌محیطی و فرهنگی باید در کنار هم بررسی شوند تا شناختی جامع و عمیق از مؤلفه‌های مدل توسعه پایدار گردشگری فرهنگی حاصل آید. این شناخت به نوبه خود می‌تواند به ارائه راهکارهایی مؤثر و پایدار در راستای توسعه گردشگری فرهنگی کمک کند و هدف نهایی آن ایجاد منافع مشترک و متوازن برای گردشگران و جوامع محلی باشد.

در راستای موضوع پژوهش حاضر، مطالعات متعددی در حوزه توسعه پایدار گردشگری فرهنگی در سطح ملی و بین‌المللی انجام شده است. در بستر داخلی، جلالیان و بیکی (2023) مؤلفه‌های مؤثر بر توسعه گردشگری فرهنگی در شیراز را شناسایی و اولویت‌بندی کردند که در آن عوامل مدیریتی-نهادهای و دسترسی و زیرساخت‌ها دارای بیشترین اهمیت بودند. در مطالعه‌ای کلان‌نگرتر، حاج‌آقامیر و همکاران (2022) دریافتند که شاخص‌های اجتماعی قوی‌ترین نقش را در پیشبرد گردشگری فرهنگی ایران

شناسایی و معرفی مؤلفه‌های مدل توسعه پایدار گردشگری فرهنگی / کج باصولی و همکاران

ایفا می‌کنند. همچنین نیک‌بین و همکاران (2019) با رویکرد فراترکیب، مدل مفهومی ارائه دادند که ابعاد اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی، عوامل مؤثر، پیامدها و چالش‌های توسعه پایدار گردشگری فرهنگی را در بر می‌گرفت.

در عرصه بین‌المللی، پژوهش‌ها ابعاد متنوعی از این موضوع را کاوش کرده‌اند. دالویرا^۱ و همکاران (2024) با تمرکز بر دیدگاه مدیران میراث جهانی یونسکو، بر پیوند ناگسستنی پایداری فرهنگی با بُعد اجتماعی و عناصری چون مشارکت جامعه و حفظ دارایی‌های فرهنگی تأکید کردند. آراموگام^۲ و همکاران (2023) نیز عواملی مانند ارزش برند، شهرت مقصد و تجربه گردشگر را به عنوان محرک‌های کلیدی توسعه گردشگری میراث معرفی نمودند. پژوهش‌های جدیدتر بر لزوم نگاهی یکپارچه و نهادی تأکید دارند؛ به طوری که امزمبه^۳ و همکاران (2023) در مطالعه مروری خود، برنامه‌ریزی عمیق و هماهنگی ذینفعان را اساس تحقق پایداری دانستند. از منظر مدیریت عملی، هنجه^۴ و همکاران (2020) مدلی پایدار پیشنهاد کردند که بر همکاری بین بخشی در اکوسیستم‌های گردشگری فرهنگی-خلاق در بافت‌های تاریخی شهری استوار است. در حوزه تجربه گردشگر، ژو^۵ و همکاران (2022) نشان دادند که گرایش فرهنگی از طریق افزایش مشارکت، تجربه و رضایت گردشگر را شکل می‌دهد.

با مرور این پیشینه پربار، اگرچه تلاش‌های ارزشمندی برای شناسایی مؤلفه‌ها و ارائه مدل‌های توسعه پایدار گردشگری فرهنگی صورت گرفته، اما اغلب این مطالعات یا بر ابعاد خاصی متمرکز بوده‌اند یا در سطحی کلان و بدون تعمق در بافت منحصربه‌فرد یک مقصد تاریخی-فرهنگی مشخص طراحی شده‌اند. از این رو، شکاف پژوهشی محسوسی در فقدان یک مدل پارادایمی جامع و بافت‌محور احساس می‌شود که به طور همزمان تعامل پویای همه عوامل (علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها) را در یک شهر تاریخی شاخص مانند اصفهان بررسی کند. افزون بر این، استفاده از روش نظریه داده‌بنیاد برای کشف چنین مدلی مستقیماً از دیدگاه ذی‌نفعان محلی، و نیز تلفیق راهبردهای نوین دیجیتال و خلاق با الزامات حفظ اصالت فرهنگی، در مطالعات پیشین کمتر مورد توجه جدی قرار گرفته است. بنابراین، پژوهش حاضر با هدف پر کردن این شکاف‌ها، در پی آن است تا با به‌کارگیری روش نظریه داده‌بنیاد، مدلی بومی، همه‌جانبه و عمل‌گرا برای توسعه پایدار گردشگری فرهنگی در شهر اصفهان ارائه دهد که هم پاسخگوی نیازهای معاصر باشد و هم حافظ هویت اصیل فرهنگی این شهر.

مواد و روش‌ها

این تحقیق با روش کیفی و با استفاده از رویکرد نظریه داده‌بنیاد (گراندد تئوری) انجام شده است. به منظور تدوین چارچوب مفهومی اولیه و ابعاد کلیدی پایداری در گردشگری فرهنگی، از مدل‌های شناخته‌شده در این حوزه به عنوان لنز تحلیلی بهره گرفته شد. در این راستا، مدل مدیریت پایدار اکوسیستم‌های گردشگری خلاق فرهنگی (Henche et al., 2020) که بر همکاری نهادی و خلق ارزش مشترک تأکید دارد، و نیز مدل مشارکت برای مدیریت پایدار گردشگری فرهنگی (Chiabai et al., 2013) با تمرکز بر حکمرانی مشارکتی و فناوری‌محور، به عنوان مبانی مفهومی جهت غنای چارچوب نظری مطالعه و طراحی سؤالات مصاحبه مورد توجه قرار گرفتند.

برای اجرای پژوهش، از روش سیستماتیک استراوس و کوربین (2008) استفاده شد که مبتنی بر سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی است. جامعه آماری پژوهش را ۱۶ نفر از متخصصان، صاحب‌نظران و مدیران فعال در حوزه گردشگری فرهنگی استان اصفهان تشکیل دادند. نمونه‌گیری به صورت هدفمند آغاز شد و با روش گلوله برفی تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. ابزار

¹ de Oliveira

² Arumugam

³ Mzembe

⁴ Henche

⁵ Xu

اصلی جمع‌آوری داده‌ها، مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته بود که با استفاده از راهنمای مصاحبه طراحی شده مبتنی بر ادبیات و مدل‌های مذکور، انجام گرفت.

مرحله تجزیه و تحلیل داده‌ها با کدگذاری باز آغاز شد. در این مرحله، متن مصاحبه‌ها بارها مطالعه شد و مفاهیم اولیه (کدها) استخراج گردید. پس از مقایسه مستمر مفاهیم، کدهای مشابه در قالب مقوله‌های مفهومی گسترده‌تر دسته‌بندی شدند. در مرحله کدگذاری محوری، بر اساس الگوی پارادایمی، یک مقوله محوری به عنوان پدیده اصلی پژوهش انتخاب و سایر مقوله‌ها حول آن سازماندهی شدند. این مقوله‌ها شامل شرایط علی (عوامل مؤثر بر شکل‌گیری پدیده)، شرایط زمینه‌ای (بسترهای مساعد یا محدودکننده)، شرایط مداخله‌گر (عوامل تسهیل‌کننده یا بازدارنده)، راهبردها (اقدامات و تعاملات برای مدیریت پدیده) و پیامدها (نتایج حاصل از اجرای راهبردها) بودند. در نهایت، در مرحله کدگذاری انتخابی، روابط بین مقوله‌ها یکپارچه و پالایش شد تا نظریه نهایی یا مدل پارادایمی پژوهش شکل گیرد.

برای اطمینان از اعتبار و پایایی پژوهش کیفی، معیارهای چهارگانه لینکلن و گوبا (۱۹۸۵) شامل باورپذیری (از طریق بازبینی توسط مشارکت‌کنندگان و مثلث‌سازی منابع داده)، اطمینان‌پذیری (با ثبت دقیق تمام مراحل تصمیم‌گیری و تحلیل)، انتقال‌پذیری (با ارائه توصیف غنی از زمینه پژوهش) و تأییدپذیری (با مرور مستقل فرآیند تحلیل توسط همکاران پژوهشی) به کار گرفته شدند.

یافته‌های پژوهش

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی خبرگان به شرح جدول شماره ۱ است.

جدول ۱: ویژگی‌های جمعیت‌شناختی خبرگان

تیم خبرگان		اساتید دانشگاه	افراد شاغل در زمینه گردشگری فرهنگی
		۶	۱۰
سطح تحصیلات	کارشناسی	-	۱
	کارشناسی ارشد	-	۶
	دکتری	۶	۳
سن	زیر ۳۰ سال	-	۲
	۳۱-۴۵ سال	۴	۸
	بالای ۴۵ سال	۲	-
جنسیت	زن	۲	۳
	مرد	۴	۷

ابتدا کدگذاری باز و سپس دو مرحله کدگذاری محوری و انتخابی انجام شد. در مرحله نخست کدگذاری (کدگذاری باز)، ۹۱ کد مقدماتی شناسایی شد که پس از پالایش و ادغام، کدهای مشابه و یکسان حذف شدند که در نهایت تعداد ۷۷ کد اولیه شناسایی شد.

جدول ۲: نمونه‌ای از فرآیند استخراج کد، مفهوم و مقوله از داده‌های مصاحبه

ردیف	بخشی از مصاحبه	کد باز	مفهوم	مقوله
۱	«بر اساس تجربه ما در آژانس، علاقه گردشگران	ادراک رشد تقاضای	فشار و فرصت	شرایط علی: فشارها و فرصت‌های

ردیف	بخشی از مصاحبه	کد باز	مفهوم	مقوله
	اروپایی به بازدید از میدان نقش جهان نسبت به گذشته خیلی بیشتر شده.» (خبره ۵، مدیر آژانس)	گردشگران بین‌المللی	بازارهای بین‌المللی	محیط کلان
۲	«متأسفانه فروش صنایع دستی اصیل ما به شدت افت کرده، انگار خریداران بیشتر جنس خارجی یا تقلبی می‌خرند.» (خبره ۱۱، صنعت‌گر)	کاهش تقاضا برای صنایع دستی اصیل	تغییر الگوی تقاضا و تهدید صنایع بومی	شرایط علی: تغییرات ساختاری در بازار و جامعه میزبان
۳	«محلّه جلفای اصفهان به تنهایی بیش از صدها کارگاه فعال صنایع دستی دارد که خودش یک شهرک هنری است.» (خبره ۷، کارشناس میراث)	تراکم و زنجیره کامل کارگاه‌های صنایع دستی	زیرساخت قوی تولید صنایع دستی	شرایط زمینه‌ای: زیرساخت‌های فیزیکی و خدماتی توسعه یافته
۴	«ثبت جهانی میدان نقش جهان و مسجد جامع، بزرگ‌ترین برگ برنده ماست، اما همین باعث فشار بیشتر برای حفاظت می‌شود.» (خبره ۱، مدیر نهادی)	دارا بودن میراث جهانی ملموس یونسکو	وجود سرمایه نمادین بین‌المللی	شرایط زمینه‌ای: غنای و تراکم سرمایه‌های فرهنگی ملموس و ناملموس
۵	«بین شهرداری و میراث فرهنگی بر سر اینکه یک بنای تاریخی دقیقاً چه کاربری داشته باشد، اختلاف نظر وجود دارد و این تصمیم‌گیری را کند می‌کند.» (خبره ۳، کارشناس ارشد)	تعارض در سیاست‌گذاری و کاربری بناهای تاریخی	چالش‌های حکمرانی و هماهنگی نهادی	شرایط مداخله‌گر: چالش‌های حکمرانی و هماهنگی نهادی
۶	«ورود بی‌رویه فرش و صنایع دستی تقلیدی چینی، بازار هنرمندان اصیل ما را نابود می‌کند.» (خبره ۱۴، هنرمند)	رقابت ناعادلانه محصولات تقلیدی وارداتی	فشارها و تهدیدهای اقتصادی بیرونی	شرایط مداخله‌گر: فشارها و تهدیدهای اقتصادی بیرونی
۷	«نیاز به یک نهاد مستقل آموزشی داریم که هم راهنمایان حرفه‌ای پرورش دهد و هم هنرمندان را با بازارهای روز آشنا کند.» (خبره ۹، استاد دانشگاه)	ضرورت ایجاد نهاد تخصصی آموزش و توانمندسازی	نهادی‌سازی و حکمرانی مشارکتی	راهنمدها: نهادی‌سازی و حکمرانی مشارکتی
۸	«برای جبران اثرات خشکی زاینده‌رود، باید پروژه‌های جامع بهبود کیفیت محیطی و منظرسازی در حاشیه رودخانه با مشارکت مردم اجرا شود.» (خبره ۶، فعال محیط‌زیست)	ضرورت اجرای پروژه‌های بهبود محیطی با مشارکت محلی	توسعه زیرساخت‌ها و مدیریت یکپارچه محیطی	راهنمدها: توسعه زیرساخت‌ها و مدیریت یکپارچه محیطی
۹	«اگر جامعه محلی احساس کند از درآمد گردشگری سهم می‌برد، نه تنها مقاومت نمی‌کند، بلکه خودش حافظ میراث می‌شود.» (خبره ۱۰، جامعه‌شناس)	ارتباط مستقیم منافع اقتصادی با حفاظت مشارکتی	تحکیم سرمایه اجتماعی و هویت فرهنگی	پیامدها: تحکیم سرمایه اجتماعی و هویت فرهنگی
۱۰	«هدف نهایی این است که اصفهان نه فقط یک مقصد تاریخی، بلکه یک مرکز زنده برای تبادل فرهنگ و هنر معاصر در منطقه شناخته شود.» (خبره ۲، سیاست‌گذار)	تبدیل شدن به قانون تبادل فرهنگی پیشرو در منطقه	کسب اعتبار و جایگاه بین‌المللی	پیامدها: کسب اعتبار و جایگاه بین‌المللی

سپس از کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی (برقراری ارتباط بین مقوله محوری و سایر مقوله‌ها و اصلاح آنها) استفاده شده است. با هدف پاسخ به پرسش اصلی تحقیق، اقدام به نظریه‌پردازی با کمک گراند تئوری شد و علل اثرگذار، پدیده اصلی،

شرایط مداخله گر، شرایط زمینه ای، راهبردها و نتایج این پدیده تعیین و به صورت نظام مند در قالب یک تئوری ارائه گردید. در ادامه کدهای نهایی، مفاهیم و مقوله های کلی اکتشاف شده از مصاحبه ها به صورت ذیل مشخص می گردد.

جدول ۳: شرایط علی (عوامل علی مستقیم مؤثر بر شکل گیری پدیده)

مقوله کلی	مفاهیم	کدها
شرایط علی	فشارها و فرصت های محیط کلان	فشار و فرصت بازارهای بین المللی، الزامات و استانداردهای حفظ میراث، رقابت فزاینده مقاصد تاریخی منطقه ای
	تغییرات ساختاری و رفتاری در بازار و جامعه میزبان	تغییر الگوی تقاضا و تهدید صنایع بومی، تحول در ترجیحات و انتظارات گردشگر، کاهش مشارکت نسل جوان در میراث
	ضرورت های اقتصادی و حکمرانی	ضرورت جایگزینی درآمدهای اقتصادی، تصویب قوانین جدید حفاظتی، الزامات بیمه ای و مالی

شرایط علی به عواملی اشاره دارد که به صورت مستقیم بر شکل گیری مدل توسعه پایدار گردشگری فرهنگی در اصفهان تأثیرگذارند. این عوامل در سه دسته کلی شناسایی شدند: (۱) فشارها و فرصت های محیط کلان: که شامل ادراک فعالان از رشد تقاضای بازارهای بین المللی، رقابت فزاینده شهرهای تاریخی دیگر، و الزامات نهادهایی مانند یونسکو برای حفظ اصالت میراث جهانی است. (۲) تغییرات ساختاری و رفتاری در بازار و جامعه میزبان: از جمله تغییر سلیقه گردشگران به سمت تجارب اصیل و تعاملی، کاهش تقاضا برای برخی صنایع دستی سنتی، و کاهش مشارکت نسل جوان در حفاظت از میراث. (۳) ضرورت های اقتصادی و حکمرانی: مانند نیاز به یافتن منابع درآمدی پایدار و جایگزین، و تصویب قوانین و مقررات جدید برای حفاظت از بافت تاریخی. این عوامل در مجموع، محرک اصلی برای طراحی مدلی پایدار هستند که هم پاسخگوی تحولات محیطی باشد و هم از منابع فرهنگی و اقتصادی اصفهان محافظت کند.

جدول ۴: شرایط زمینه ای (عوامل محیطی و بسترهای غیرمستقیم)

مقوله کلی	مفاهیم	کدها
شرایط زمینه ای	زیرساخت های فیزیکی و خدماتی توسعه یافته	زیرساخت قوی تولید صنایع دستی، زیرساخت حمل و نقل مناسب، وجود موزه ها و مراکز فرهنگی تخصصی
	غنا و تراکم سرمایه های فرهنگی ملموس و ناملموس	وجود سرمایه نمادین بین المللی (میراث ثبت جهانی)، سرمایه فرهنگی ناملموس غنی (هنرها، آیین ها)، تراکم بالای جاذبه ها
	پشتیبانی نهادی و مشارکت اجتماعی	حمایت مالی نهادهای محلی، همکاری نهادهای علمی (دانشگاه ها)، فعالیت شبکه های مردمی و تشکلهای فرهنگی

شرایط زمینه ای به بسترهای عینی و موجودی اشاره دارد که امکان توسعه پایدار گردشگری فرهنگی در اصفهان را فراهم می کنند. این بسترها در سه حوزه کلیدی شناسایی شدند. نخست، زیرساخت های فیزیکی و خدماتی توسعه یافته شهر، شامل شبکه منسجمی از کارگاه های صنایع دستی، سیستم دسترسی به جاذبه ها از طریق حمل و نقل عمومی و وجود مراکز فرهنگی تخصصی است که بستر لازم برای فعالیت و خدمات رسانی را مهیا می سازد. دوم، غنای و تراکم بی نظیر سرمایه های فرهنگی ملموس و ناملموس است که هسته اصلی جذابیت اصفهان را تشکیل می دهد. این دارایی ها هم شامل میراث ملموس جهانی شده (نظیر میدان نقش جهان و مسجد جامع) به عنوان نمادهایی با اعتبار بین المللی است و هم دربرگیرنده میراث ناملموس غنی ای چون موسیقی مقامی و هنرهای سنتی است که در بافت تاریخی شهر متمرکز شده اند و امکان خلق تجربه های فرهنگی عمیق را فراهم می آورند.

شناسایی و معرفی مؤلفه‌های مدل توسعه پایدار گردشگری فرهنگی / کج باصولی و همکاران

سوم، وجود پشتیبانی نهادی و سرمایه اجتماعی اولیه متجلی در اختصاص بودجه‌های فرهنگی، همکاری‌های دانشگاهی و فعالیت شبکه‌های مردمی است که نشان از عزم و ظرفیت نهادهای مرتبط برای مشارکت در توسعه دارد. در مجموع، این سه دسته از عوامل، زمینه و پتانسیل مساعدی را برای طراحی و حرکت به سمت یک مدل پایدار گردشگری فرهنگی در اصفهان ایجاد کرده‌اند.

جدول ۵: شرایط مداخله‌گر (عوامل تسریع‌کننده یا محدودکننده)

مقوله کلی	مفاهیم	کدها
شرایط مداخله‌گر	چالش‌های حکمرانی و هماهنگی نهادی	تعارض سیاست‌ها و رویه‌ها بین نهادهای حاکمیتی، طولانی بودن فرآیندهای اداری و صدور مجوز، عدم وجود استانداردهای آموزشی یکپارچه برای نیروی انسانی
	فشارها و تهدیدهای اقتصادی بیرونی	ورود محصولات تقلیدی و رقابت ناعادلانه با صنایع دستی اصیل، بی‌ثباتی اقتصادی و تأثیر آن بر هزینه‌های سفر، کاهش تدریجی حمایت‌های مالی از پروژه‌های فرهنگی
	موانع اجتماعی و بازاریابی	مقاومت بخشی از جامعه محلی در برابر تغییر کاربری‌ها و فعالیت‌های گردشگری گسترده، ضعف تصویرسازی و معرفی جاذبه‌ها در عرصه بین‌المللی، تبلیغات منفی پیرامون مسائل زیست‌محیطی
	کمبودها و محدودیت‌های زیرساختی	کمبود تسهیلات رفاهی پایه (مانند پارکینگ) در مجاورت جاذبه‌ها، محدودیت‌های فیزیکی و قانونی در توسعه یا بهسازی زیرساخت‌ها

شرایط مداخله‌گر شامل عواملی است که به عنوان زمینه‌های واسطه، می‌توانند اجرای راهبردهای توسعه پایدار گردشگری فرهنگی را تسهیل یا با مشکل مواجه کنند. یافته‌ها نشان می‌دهد این شرایط در چهار دسته قابل‌دسته‌بندی است. نخست، چالش‌های حکمرانی و هماهنگی نهادی، که عمدتاً ناشی از تعارض در دیدگاه‌ها و فرآیندهای موازی میان نهادهای متولی (مانند شهرداری و سازمان میراث فرهنگی) و نیز نبود نظام استاندارد برای آموزش و صدور مجوز است. دوم، فشارها و تهدیدهای اقتصادی بیرونی، از جمله ورود محصولات تقلیدی ارزان‌قیمت که بازار صنایع دستی اصیل را تحت تأثیر قرار داده و نوسانات کلان اقتصادی که بر تصمیم‌گیران تأثیر می‌گذارد. سوم، موانع اجتماعی و بازاریابی، که هم در سطح محلی (مانند نگرانی جامعه از عواقب منفی گردشگری انبوه) و هم در سطح بین‌المللی (ضعف برندسازی و مدیریت تصویر مقصد) نمود دارد. چهارم، کمبودها و محدودیت‌های زیرساختی فیزیکی و قانونی که توسعه خدمات گردشگری را در برخی نقاط با دشواری روبه‌رو می‌سازد. این عوامل در تعامل با یکدیگر، بستر پیچیده‌ای را ایجاد می‌کنند که مدیریت هوشمند و سیاست‌گذاری یکپارچه برای خنثی‌سازی تهدیدها و تقویت فرصت‌ها را ضروری می‌سازد.

جدول ۶: راهبردها (اقدامات اجرایی برای بهبود)

مقوله کلی	مفاهیم	کدها
راهبردها	نهادی‌سازی و حکمرانی مشارکتی	ایجاد نهادهای تخصصی برای استانداردسازی و آموزش (مانند آکادمی)، توسعه مکانیسم‌های نوین تأمین مالی مشارکتی، تدوین اسناد راهبردی یکپارچه با مشارکت ذی‌نفعان
	نوآوری در ارائه و بازاریابی تجربه فرهنگی	تلفیق فناوری‌های دیجیتال (مانند واقعیت افزوده و متاورس) با محتوای فرهنگی، ایجاد پلتفرم‌های بازاریابی و توزیع جهانی برای محصولات فرهنگی، خلق و عرضه تجربه‌های خلاقانه و تعاملی به گردشگران
	توانمندسازی جامعه محلی و سرمایه انسانی	اجرای برنامه‌های آموزشی تخصصی برای هنرمندان و راهنمایان نسل جدید، طراحی مکانیسم‌های مشارکت جامعه محلی در بهره‌مندی از

مقوله کلی	مفاهیم	کدها
	توسعه زیرساخت‌ها و مدیریت یکپارچه محیطی	منافع گردشگری، حمایت از ثبت حقوقی بین‌المللی دارایی‌های فرهنگی (نظیر GI)
		اجرای پروژه‌های جامع بهبود کیفیت محیطی و خدمات پایه در بافت تاریخی، مدیریت یکپارچه دسترسی و حمل‌ونقل در محدوده‌های میراثی، احیای نقش اجتماعی-فرهنگی فضاهای عمومی تاریخی

راهبردهای شناسایی‌شده، مجموعه‌ای از اقدامات هماهنگ و آینده‌نگر را برای هدایت توسعه پایدار گردشگری فرهنگی در اصفهان پیشنهاد می‌دهند. این راهبردها در چهار محور کلی دسته‌بندی شدند. نخست، نهادی‌سازی و حکمرانی مشارکتی که بر ضرورت ایجاد ساختارهای تخصصی جدید (مانند آکادمی گردشگری فرهنگی)، تدوین سند راهبردی فراگیر با مشارکت همه ذی‌نفعان، و ابداع سازوکارهای نوین تأمین مالی عمومی-خصوصی تأکید دارد. دوم، نوآوری در ارائه و بازاریابی تجربه فرهنگی است که بر بهره‌گیری از فناوری‌های پیشرفته (مانند واقعیت افزوده و پلتفرم‌های دیجیتال) برای خلق و عرضه تجربه‌های فرهنگی جذاب و تعاملی، و نیز بازاریابی هوشمند در عرصه بین‌المللی متمرکز است. سوم، توانمندسازی جامعه محلی و سرمایه انسانی، شامل آموزش تخصصی نسل جدید هنرمندان و راهنمایان، طراحی مدل‌های نوین برای مشارکت و منفعت‌رسانی مستقیم به ساکنان، و پیگیری حمایت‌های حقوقی بین‌المللی برای صیانت از دارایی‌های فرهنگی منحصربه‌فرد شهر (نظیر ثبت نشان جغرافیایی) می‌شود. چهارم، توسعه زیرساخت‌ها و مدیریت یکپارچه محیطی، متوجه اجرای پروژه‌های بهسازی کیفیت محیط و خدمات در بافت تاریخی، مدیریت خردمندان دسترسی و حمل‌ونقل، و احیای کارکردهای اجتماعی-فرهنگی فضاهای عمومی ارزشمند است. این راهبردها در تعامل با یکدیگر، چارچوبی عمل‌گرا برای تبدیل تهدیدها به فرصت و هدایت گردشگری فرهنگی اصفهان به سوی مسیری پایدار ارائه می‌دهند.

جدول ۷: پیامدها (نتایج نهایی یا اثرات پدیده)

مقوله کلی	مفاهیم	کدها
پیامدها	رونق و تاب‌آوری اقتصادی	افزایش مخارج و گردش مالی گردشگران در بخش‌های فرهنگی، رونق کسب‌وکارهای فرهنگی و صنایع دستی محلی، جذب سرمایه‌گذاری‌های نوین در بخش فرهنگ و میراث
	تحکیم سرمایه اجتماعی و هویت فرهنگی	افزایش حس تعلق و مشارکت فعال جامعه میزبان به ویژه نسل جوان، کاهش مهاجرت نیروهای ماهر و خلاق، ارتقای رضایت‌مندی از زندگی و همبستگی اجتماعی
	صیانت و ارتقای کیفیت محیطی	حفاظت مؤثرتر و پیشگیرانه از بناها و بافت‌های تاریخی، کاهش آلودگی و فشار بر محیط‌زیست شهری، تعادل بخشی به بارگذاری گردشگری در پهنه‌های تاریخی
	کسب اعتبار و جایگاه بین‌المللی	ارتقای جایگاه و تصویر بین‌المللی اصفهان به عنوان مقصدی پیشرو در گردشگری فرهنگی پایدار، گسترش تعاملات و یادگیری‌های بین‌فرهنگی، الگوسازی برای سایر شهرهای تاریخی

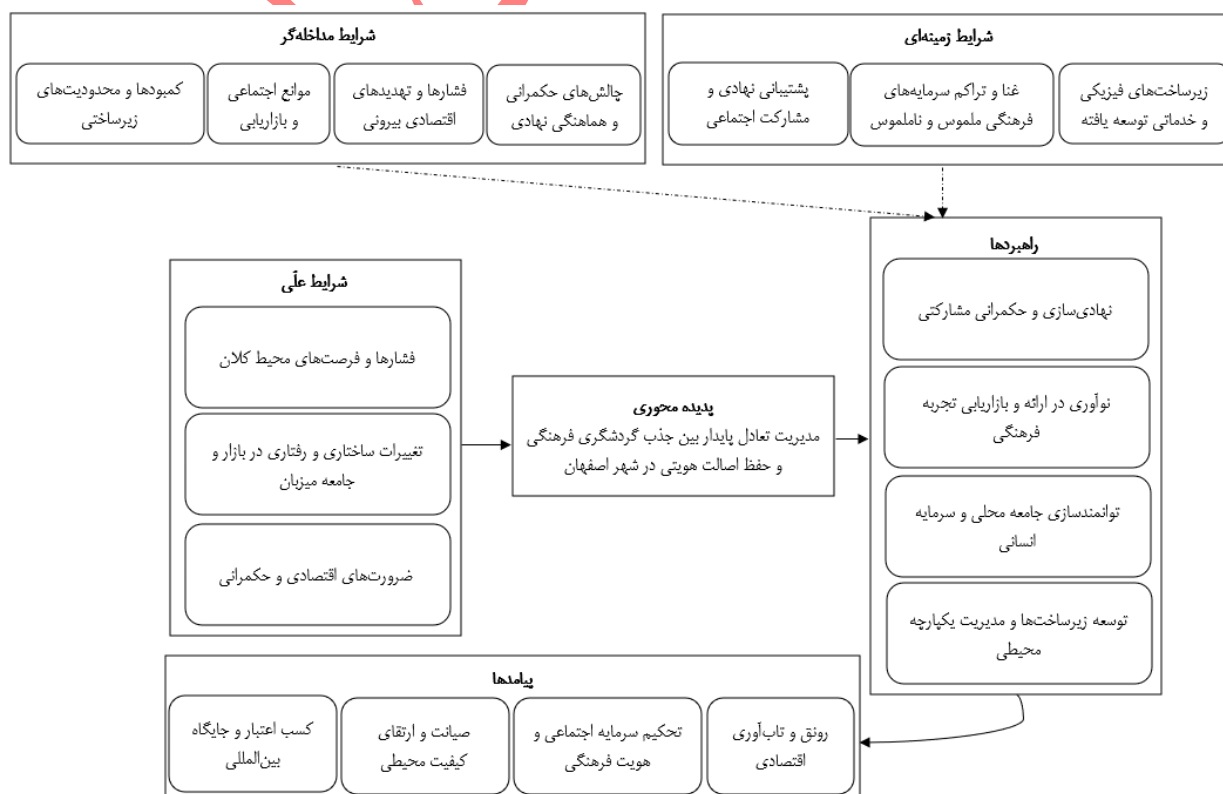
پیامدهای مورد انتظار از اجرای موفق مدل توسعه پایدار گردشگری فرهنگی در اصفهان، در چهار محور کلیدی تجلی می‌یابد. نخست، در بعد رونق و تاب‌آوری اقتصادی، انتظار می‌رود با ارتقای کیفیت و تنوع تجربه گردشگر، مخارج آنان در بخش‌های فرهنگی و محلی افزایش یابد، چرخه اقتصادی صنایع دستی اصیل و کسب‌وکارهای وابسته رونق گیرد و جریان سرمایه‌گذاری

شناسایی و معرفی مؤلفه‌های مدل توسعه پایدار گردشگری فرهنگی / کج باصولی و همکاران

مسئولانه به این بخش جذب شود. دوم، در حوزه تحکیم سرمایه اجتماعی و هویت فرهنگی، مشارکت فعال تر و احساس مالکیت جامعه میزبان (به ویژه نسل جوان) در مدیریت میراث افزایش یافته، انگیزه ماندگاری و فعالیت نیروهای خلاق در شهر بیشتر شده و رضایت از زندگی و انسجام اجتماعی ارتقا می‌یابد. سوم، در محور صیانت و ارتقای کیفیت محیطی، با مدیریت یکپارچه، حفاظت از بناهای تاریخی مؤثرتر شده، فشارهای زیست‌محیطی ناشی از گردشگری کنترل می‌شود و توازن بهتری در استفاده از فضای تاریخی ایجاد می‌گردد. چهارم، در سطح کسب اعتبار و جایگاه بین‌المللی، شهر اصفهان به عنوان الگویی موفق برای تلفیق خلاقانه حفاظت با توسعه معرفی شده و جایگاه خود را در شبکه شهرهای تاریخی پیشرو تثبیت می‌کند. این پیامدها در مجموع، دستیابی به توسعه‌ای متوازن را نشان می‌دهند که در آن پایداری اقتصادی، اصالت فرهنگی و سلامت محیطی هم‌ارز و مکمل یکدیگرند.

پس از تکمیل مراحل کدگذاری و شناسایی مقوله‌های اصلی، الگوی پارادایمی نهایی پژوهش ترسیم گردید (شکل ۱). پدیده محوری این الگو، «مدیریت تعادل پایدار بین جذب گردشگری فرهنگی و حفظ اصالت هویتی در شهر اصفهان» است. این پدیده تحت تأثیر سه دسته از شرایط علی شکل گرفته است: (۱) فشارها و فرصت‌های محیط کلان، (۲) تغییرات ساختاری در بازار و جامعه میزبان، و (۳) ضرورت‌های اقتصادی و حکمرانی. برای مدیریت این پدیده، مجموعه‌ای از راهبردها در چهار محور طراحی شد: نهادی‌سازی و حکمرانی مشارکتی، نوآوری در ارائه و بازاریابی تجربه فرهنگی، توانمندسازی جامعه محلی و سرمایه انسانی، و توسعه زیرساخت‌ها و مدیریت یکپارچه محیطی. اجرای این راهبردها از یک سو در بستر شرایط زمینه‌ای مساعد (شامل زیرساخت‌های موجود، غنا سرمایه فرهنگی و پشتیبانی نهادی) و از سوی دیگر تحت تأثیر شرایط مداخله‌گر چالش‌برانگیز (شامل چالش‌های حکمرانی، تهدیدهای اقتصادی، موانع اجتماعی و کمبودهای زیرساختی) قرار خواهد گرفت. در نهایت، اجرای موفقیت‌آمیز راهبردها در این بستر پیچیده، منجر به تحقق پیامدهای مطلوب در چهار رونق اقتصادی، تحکیم اجتماعی، صیانت محیطی و اعتبار بین‌المللی خواهد شد.

شکل ۱: مدل توسعه پایدار گردشگری فرهنگی استان اصفهان

بحث و نتیجه گیری

توسعه پایدار گردشگری فرهنگی یکی از عناصر کلیدی در حفظ هویت جوامع و تقویت اقتصاد محلی به شمار می آید. این امر نیازمند درک عمیق از تعاملات پیچیده ای است که میان مؤلفه های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی وجود دارد. پژوهش حاضر با هدف شناسایی و معرفی مؤلفه های مدل توسعه پایدار گردشگری فرهنگی در اصفهان، به بررسی این تعاملات پرداخته و با بهره گیری از روش نظریه داده بنیاد، الگویی جامع ارائه داده است. یافته های این پژوهش که با هدف شناسایی مؤلفه های مدل توسعه پایدار گردشگری فرهنگی در اصفهان و با استفاده از روش نظریه داده بنیاد انجام شد، نشان می دهد که پدیده محوری «مدیریت تعادل پایدار بین جذب گردشگری فرهنگی و حفظ اصالت هویتی در اصفهان»، تحت تأثیر مجموعه ای پیچیده از عوامل شکل می گیرد. شرایط علی شامل فشارهای ناشی از رقابت جهانی مقاصد تاریخی، تغییر انتظارات گردشگران به سمت تجارب عمیق تر و اصیل، و الزامات درونی برای توسعه اقتصادی پایدار، نیروی محرکه اصلی ضرورت تدوین این مدل هستند.

در طرف مقابل، شهر اصفهان از شرایط زمینه ای مساعدی نظیر زیرساخت غنی فرهنگی، شبکه ای از صنایع دستی ریشه دار و سرمایه اجتماعی اولیه برخوردار است که بستری مناسب برای توسعه ارائه می دهند. با این وجود، شرایط مداخله گری همچون چالش های هماهنگی بین نهادها، فشارهای اقتصادی رقابتی خارجی و برخی کمبودهای زیرساختی، اجرای هرگونه برنامه ریزی را با دشواری مواجه می سازد. در پاسخ به این شرایط، راهبردهای به دست آمده بر چهار محور نهادی سازی مشارکتی، نوآوری در خلق و عرضه تجربه فرهنگی، توانمندسازی ذی نفعان محلی و توسعه زیرساخت های هماهنگ با محیط تاریخی تأکید دارند که در صورت اجرا، می توانند به پیامدهای مطلوب در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و اعتباری بینجامند.

یافته های حاضر از جنبه های مختلفی با ادبیات پیشین هم خوانی و در عین حال، تکمیل کننده آن است. تأکید بر «مشارکت جامعه محلی» به عنوان یک راهبرد کلیدی، یافته ای است که در مطالعاتی مانند دالویرا و همکاران (2024) و پورامینک و رحمان (2024) نیز بر آن صحنه گذاشته شده است. همچنین، شناسایی «تعارضات نهادی» به عنوان یک مانع مهم، بازتاب دهنده نتایج پژوهش هایی است که بر چالش های حکمرانی در گردشگری پایدار اشاره دارند. با این حال، نوآوری و وجه تمایز این تحقیق در ارائه یک «مدل پارادایمی یکپارچه و بافت محور» است. در حالی که بسیاری از مطالعات پیشین بر شناسایی عوامل مجزا یا تأکید بر یک بعد خاص متمرکز بوده اند، این پژوهش با به کارگیری روش نظریه داده بنیاد، چگونگی تعامل پویا و نظام مند بین همه اجزاء را در بستر ویژه یک شهر تاریخی-فرهنگی ترسیم می کند. افزون بر این، تأکید همزمان مدل بر «حفظ اصالت» از یک سو و «نوآوری دیجیتال» از سوی دیگر، رویکردی التقاطی را پیشنهاد می دهد که در ادبیات موجود کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

در نتیجه گیری کلی می توان اذعان داشت که این پژوهش در پاسخ به پرسش اصلی خود، مؤلفه های مدل توسعه پایدار گردشگری فرهنگی در اصفهان را شناسایی و روابط بین آنها را در قالب یک الگوی پارادایمی ارائه نموده است. نتیجه کلی حاکی از آن است که تحقق توسعه پایدار در این حوزه، نه یک انتخاب ساده میان «حفظ» یا «توسعه»، بلکه مستلزم «مدیریت تعادل» به عنوان یک پدیده محوری است. این تعادل تنها از طریق اتخاذ راهبردهای یکپارچه و چندبعدی که توانایی بهره گیری از فرصت های زمینه ای و همزمان، کاهش اثر موانع مداخله گر را داشته باشند، امکان پذیر خواهد بود. مدل نهایی نشان می دهد که موفقیت در این مسیر، وابسته به هماهنگی و تعامل سازنده بین تمام نهادهای حاکمیتی، بخش خصوصی و به ویژه جامعه محلی به عنوان صاحبان اصلی سرمایه فرهنگی است.

این پژوهش با چند محدودیت همراه بود که باید در تعمیم دهی نتایج مدنظر قرار گیرند. اولاً، ماهیت کیفی و اکتشافی مطالعه و تمرکز بر نظرات خبرگان، اگرچه برای شناخت عمیق پدیده ضروری بود، اما ممکن است دیدگاه های سایر گروه های ذی نفع

شناسایی و معرفی مؤلفه‌های مدل توسعه پایدار گردشگری فرهنگی / کج باصولی و همکاران

را به طور کامل پوشش نداده باشد. ثانیاً، اگرچه سعی شد با معیارهای اعتباربخشی کیفی، صحت فرآیند تحلیل تضمین شود، اما ذهنیت محقق در مراحل کدگذاری و تفسیر داده‌ها همواره به عنوان یک عامل تأثیرگذار حضور دارد. ثالثاً، مدل ارائه‌شده در بافت خاص زمانی و مکانی شهر اصفهان تولید شده و اگرچه ممکن است چارچوبی برای شهرهای مشابه ارائه دهد، اما لزوماً تمامی ابعاد شرایط دیگر مقاصد تاریخی را در بر نمی‌گیرد.

با توجه به ماهیت اکتشافی پژوهش حاضر و الگوی نظری تولیدشده، پیشنهاد می‌شود مطالعات آتی به آزمون تجربی این مدل در اصفهان با استفاده از روش‌های کمی بپردازند تا روابط بین متغیرهای کلان آن سنجش شود. همچنین، بررسی نقش میانجی یا تعدیلگر متغیرهای خاصی مانند «سرمایه اجتماعی» در رابطه بین راهبردهای مشارکتی و پیامدهای مطلوب، می‌تواند به غنای درک مکانیسم‌های اثرگذاری کمک کند. انجام پژوهش‌های تطبیقی با استفاده از چارچوب این مدل در سایر شهرهای تاریخی ایران نیز می‌تواند به تعمیم‌پذیری و استحکام نظری آن بینجامد.

در نهایت، با استناد به راهبردهای چهارگانه استخراج‌شده از مدل، پیشنهادات کاربردی زیر برای دست‌اندرکاران و سیاست‌گذاران حوزه گردشگری فرهنگی اصفهان ارائه می‌گردد. نخست، در راستای راهبرد نهادی‌سازی مشارکتی، تشکیل نهاد هماهنگی فرابخشی با حضور نمایندگان دارای اختیار از سازمان میراث فرهنگی، شهرداری، بخش خصوصی و نمایندگان جامعه محلی محلات تاریخی، برای تدوین و اجرای برنامه‌ای یکپارچه ضروری به نظر می‌رسد. دوم، مطابق با راهبرد نوآوری در ارائه تجربه، ایجاد و توسعه پلتفرم‌های دیجیتال یکپارچه برای معرفی ظرفیت‌های فرهنگی، فروش محصولات اصیل و مدیریت هوشمند بازدید از جاذبه‌های شاخص، می‌تواند همگام با تغییر انتظارات گردشگران عمل نماید. سوم، در جهت راهبرد توانمندسازی، طراحی و اجرای برنامه‌های آموزشی منظم و کاربردی برای گروه‌های هدفی چون راهنمایان محلی، هنرمندان صنایع دستی و مدیران کسب‌وکارهای فرهنگی، به ارتقای کیفیت خدمات و حفظ اصالت کمک شایانی خواهد کرد. چهارم، در چارچوب راهبرد توسعه زیرساخت هماهنگ، اجرای پروژه‌های پایلوت بهسازی محیطی و احیای کاربری‌های فرهنگی-اجتماعی در فضاهای تاریخی با مشارکت مستقیم ساکنان، می‌تواند نمونه‌ای عینی از تعادل مطلوب بین گردشگری و زندگی محلی را به نمایش گذارد.

بیانیه استفاده از هوش مصنوعی

نویسندگان اعلام می‌دارند که در فرایند نگارش مقاله از هیچ هوش مصنوعی استفاده نکرده‌اند.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی ندارد.

سهم نویسندگان در پژوهش

سهم نویسندگان در این پژوهش برابر است.

تضاد منافع

ندارد.

References

- Alamineh, G. A., Hussein, J. W., Mulu, Y. E., & Taddesse, B. (2023). The negative cultural impact of tourism and its implication on sustainable development in Amhara Regional State. *Cogent Arts & Humanities*, 10(1), 2224597.

- <https://doi.org/10.1080/23311983.2023.2224597>
 Arumugam, A., Nakkeeran, S., & Subramaniam, R. (2023). Exploring the factors influencing heritage tourism development: A model development. *Sustainability*, 15(15), 11986.
<https://doi.org/10.3390/su151511986>
- Baloch, Q. B., Shah, S. N., Iqbal, N., Sheeraz, M., Asadullah, M., Mahar, S., & Khan, A. U. (2023). Impact of tourism development upon environmental sustainability: A suggested framework for sustainable ecotourism. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(3), 5917–5930.
<https://doi.org/10.1007/s11356-022-22496-w>
- Basu, M. (2024). Tech-driven horizons: Pioneering sustainable tourism for environmental resilience and SDGs triumph. In *The need for sustainable tourism in an era of global climate change: Pathway to a greener future* (pp. 215–247). Emerald Publishing Limited.
<https://doi.org/10.1108/978-1-83608-668-020241032>
- Butler, G., Szili, G., & Huang, H. (2022). Cultural heritage tourism development in Panyu District, Guangzhou: Community perspectives on pride and preservation, and concerns for the future. *Journal of Heritage Tourism*, 17(1), 56–73.
<https://doi.org/10.1080/1743873X.2021.1881524>
- Dangi, T. B., & Petrick, J. F. (2021). Enhancing the role of tourism governance to improve collaborative participation, responsiveness, representation and inclusion for sustainable community-based tourism: A case study. *International Journal of Tourism Cities*, 7(4), 1029–1048.
<https://doi.org/10.1108/IJTC-10-2020-0223>
- de Oliveira, R. A., Baracho, R. M. A., & Cantoni, L. (2024). The perception of UNESCO World Heritage Sites' managers about concepts and elements of cultural sustainability in tourism. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 14(3), 297–311.
<https://doi.org/10.1108/JCHMSD-03-2021-0058>
- Elorrieta, B., Cerdan Schwitzguébel, A., & Torres-Delgado, A. (2022). From success to unrest: The social impacts of tourism in Barcelona. *International Journal of Tourism Cities*, 8(3), 675–702.
<https://doi.org/10.1108/IJTC-05-2021-0076>
- Fayez, H. (2024). From 'objects' to 'sustainable development': The evolution of architectural heritage conservation in theory and practice. *Buildings*, 14(8), 2566.
<https://doi.org/10.3390/buildings14082566>
- Fenitra, R. M., Premananto, G. C., Sadera, R. M. H., Abbas, A., & Laila, N. (2022). Environmentally responsible behavior and Knowledge-Belief-Norm in the tourism context: The moderating role of types of destinations. *International Journal of Geoheritage and Parks*, 10(2), 273–288.
<https://doi.org/10.1016/j.ijgeop.2022.05.001>
- Haj Agha Mir, S. M., Abtahi, A. A., Salehi Amiri, S. R., & Aziz Abadi Farahani, F. (2022). Explaining the models of cultural tourism development in Iran. *Journal of Applied Researches in Geographical Sciences*, 22(66), 411–427. [In Persian]
<https://doi.org/10.52547/jgs.22.66.411>
- Henche, B. G., Salvaj, E., & Cuesta-Valiño, P. (2020). A sustainable management model for cultural creative tourism ecosystems. *Sustainability*, 12(22), 9554.
<https://doi.org/10.3390/su12229554>
- Hsu, F. C., Zhang, S., Zhang, Y., & Lee, T. J. (2022). Decision-making behavior in the sustainable development of intangible cultural heritage tourism. *International Journal of Tourism Research*, 24(6), 800–812.
<https://doi.org/10.1002/jtr.2546>
- Ivona, A., & Lopez, L. (2025). Preserving and developing small Italian borghi: An economic strategy to enhance sustainable cultural tourism. *Sustainability*, 17(4), 1621.
<https://doi.org/10.3390/su17041621>
- Jalalian, S. I., & Beiki, P. (2023). Analysis of factors affecting cultural tourism development in Shiraz Metropolis. *Urban Tourism*, 10(1), 1–21. [In Persian]
<https://doi.org/10.22059/jut.2023.351748.1088>
- Jalilian, L., Chaghajerdi, I., Fotoohi, Z., & Etebari Ghohar Rizi, S. (2018). Analyzing the strategies for cultural tourism development in Isfahan using the SWOT-QSPM hybrid model. *Journal of Cultural Management*, 12(39), 69–80. [In Persian]
<https://sanad.iau.ir/Journal/jcm/Article/817722>

- Kastenholz, E., & Gronau, W. (2022). Enhancing competences for co-creating appealing and meaningful cultural heritage experiences in tourism. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 46(8), 1519–1544.
<https://doi.org/10.1177/1096348020951637>
- Khan, M. R., Khan, H. U. R., Lim, C. K., Tan, K. L., & Ahmed, M. F. (2021). Sustainable tourism policy, destination management and sustainable tourism development: A moderated-mediation model. *Sustainability*, 13(21), 12156.
<https://doi.org/10.3390/su132112156>
- Liew, C. L., Yeates, J., & Lilley, S. C. (2021). Digitized indigenous knowledge collections: Impact on cultural knowledge transmission, social connections, and cultural identity. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 72(12), 1575–1592.
<https://doi.org/10.1002/asi.24536>
- Lin, Y. H., & Hsu, Y. L. (2025). Authentic experiences and support for sustainable development: Applications at two cultural tourism destinations in Taiwan. *Leisure Sciences*, 47(1), 91–112.
<https://doi.org/10.1080/01490400.2022.2061655>
- Madandola, M., & Boussaa, D. (2023). Cultural heritage tourism as a catalyst for sustainable development: The case of Old Oyo Town in Nigeria. *International Journal of Heritage Studies*, 29(1–2), 21–38.
<https://doi.org/10.1080/13527258.2023.2169332>
- Mzembe, A. N., Koens, K., & Calvi, L. (2023). The institutional antecedents of sustainable development in cultural heritage tourism. *Sustainable Development*, 31(4), 2196–2211.
<https://doi.org/10.1002/sd.2565>
- Nikbin, M., Zargham Broujeni, H. R., Salehi Amiri, S. R., Mohamadkhani, K., & Ghaffari, F. (2019). A conceptual model for cultural tourism sustainable development: A meta-synthesis approach. *Social Studies in Tourism*, 7(14), e723495. **[In Persian]**
<http://jmaterionics.kntu.ac.ir/fa/Article/35738/FullText>
- Ozaki, Y., & Shaw, R. (2022). Citizens' social participation to implement sustainable development goals (SDGs): A literature review. *Sustainability*, 14(21), 14471.
<https://doi.org/10.3390/su142114471>
- Pramanik, S. A. K., & Rahman, M. Z. (2024). Influences of local community dimensions in enhancing support for sustainable tourism development. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 25(4), 817–841.
<https://doi.org/10.1080/15256480.2023.2169854>
- Punzo, G., Trunfio, M., Castellano, R., & Buonocore, M. (2022). A multi-modelling approach for assessing sustainable tourism. *Social Indicators Research*, 163(3), 1399–1443.
<https://doi.org/10.1007/s11205-022-02943-4>
- Sihombing, I. H. H., Suastini, N. M., & Puja, I. B. P. (2024). Sustainable cultural tourism in the era of sustainable development. *International Journal of Sustainable Competitiveness on Tourism*, 3(2), 100–115.
<https://doi.org/10.34013/ijscot.v3i02.1601>
- Stoica, G. D., Andreiana, V. A., Duica, M. C., Stefan, M. C., Susanu, I. O., Coman, M. D., & Iancu, D. (2022). Perspectives for the development of sustainable cultural tourism. *Sustainability*, 14(9), 5678.
<https://doi.org/10.3390/su14095678>
- Vrontis, D., Christofi, M., Giacosa, E., & Serravalle, F. (2022). Sustainable development in tourism: A stakeholder analysis of the Langhe Region. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 46(5), 846–878.
<https://doi.org/10.1177/1096348020982353>
- Wang, W. C., & Lin, C. H. (2021). A model for sustainable tourism development of hot spring destinations following poverty alleviation: Understanding the tourists' perspective. *Sustainability*, 13(17), 9856.
<https://doi.org/10.3390/su13179856>
- Wasela, K. (2023). The role of intangible cultural heritage in the development of cultural tourism. *International Journal of Eco-Cultural Tourism, Hospitality Planning and Development*, 6(2), 15–28.

- <https://doi.org/10.21608/ijecth.2024.297283.1004>
Wu, M. Y., Tong, Y., Li, Q., Wall, G., & Wu, X. (2023). Interaction rituals and social relationships in a rural tourism destination. *Journal of Travel Research*, 62(7), 1480–1496.
<https://doi.org/10.1177/00472875221130495>
Xu, L., Zhang, J., & Nie, Z. (2022). Role of cultural tendency and involvement in heritage tourism experience: Developing a cultural tourism tendency–involvement–experience (TIE) model. *Land*, 11(3), 370.
<https://doi.org/10.3390/land11030370>
Ye, J., Qin, Y., & Wu, H. (2024). Cultural heritage and sustainable tourism: Unveiling the positive correlations and economic impacts. *Current Psychology*, 43(47), 36393–36415.
<https://doi.org/10.1007/s12144-024-07070-6>
Ziegler, A. D., Wasson, R. J., Sundriyal, Y., Srivastava, P., Sasges, G., Ramchunder, S. J., ... & Apollo, M. (2023). A call for reducing tourism risk to environmental hazards in the Himalaya. *Environmental Hazards*, 22(1), 1–28.
<https://doi.org/10.1080/17477891.2021.1984196>
Zunaidi, A., Nofirman, N., Juliana, J., & Wurarah, R. N. (2022). The impact of the development of cultural tourism on the cultural, economic, and social aspects of local communities. *Dinar: Jurnal Ekonomi dan Keuangan Islam*, 9(2), 88–105.
<https://doi.org/10.21107/dinar.v9i2.14233>